

Andere tijden – highlights uit de historie van de classis

door: Arie van Heusden, scriba classis Gelderland Zuid & Oost

Hoe het begon

De historie van de classes gaat terug tot het eind van de 16e eeuw. Vanaf 1568 tot 1648 woedde de 80-jarige oorlog tussen de Nederlandse gewesten en de koning van Spanje, die destijds ook heer over de Nederlanden was. Die oorlog was ten dele een godsdienstoorlog, waarbij men in de Nederlanden probeerde de macht van de Rooms-Katholieke Kerk te breken en het geloof van de Reformatie (de 'gereformeerde religie') in te voeren. In Gelderland, destijds bestaande uit de kwartieren Veluwe, Zutphen, Nijmegen en Roermond, werden heftige veldslagen uitgevochten met wisselende krijgskansen. Roermond ging daarbij verloren. In het eerste decennium van de oorlog was de situatie, behalve in de steden, te onstabiel en te gevaarlijk om protestantse gemeenten op te zetten. Pas vanaf ca. 1580 werden er pogingen gedaan om ook buiten de steden de Reformatie in te voeren. Daarvoor werden de classes opgezet. De eerste classicale vergadering in Gelderland vond in 1583 plaats in Arnhem. Classes waren de protestantse tegenhanger van de rooms-katholieke bisdommen, maar dan kleiner. En zonder bisschop aan het hoofd. Ze waren verantwoordelijk voor het kerkelijk leven in hun regio. Hun belangrijkste taak in de begintijd was om protestantse gemeenten op te zetten. Een classis werd gevormd door de predikanten in het werkgebied, terwijl ook ouderlingen afgevaardigde konden zijn. In de vroege acta van de classes worden de ouderlingen echter nauwelijks genoemd. Het aanstellen van predikanten was in de begintijd van de classes één van de belangrijkste aandachtspunten. Geschoolde predikanten waren er nog nauwelijks. Daarom werden de pastoors met meer of minder aandrang gevraagd om over te gaan naar de gereformeerde religie en om predikant te worden. Ze werden daarvoor natuurlijk wel omgeschoold. Dit hield voornamelijk in dat ze de Heidelbergse Catechismus en de Nederlandse Geloofsbelijdenis moesten leren en dat ze een aantal Rooms Katholieke opvattingen en gebruiken moesten afzweren. Na het omscholingstraject werden de voormalige pastoors door de classis geëxamineerd. In 1592 vonden de eerste examens op Gelders grondgebied plaats. Later kwamen er universitair geschoolde predikanten beschikbaar. Maar ook zij werden voor hun bevestiging getoetst door de classis. De toetsing van predikanten door de classis bleef nog lang bestaan, binnen de latere Gereformeerde Kerken in Nederland tot ver in de 20e eeuw.

Overheid en classes

De classes waren niet autonoom, maar werden in de beginperiode mede aangestuurd door de overheid. De overheid bepaalde hoe vaak de classes mochten vergaderen. Financieel werden ze kort gehouden. De overheid had toegezegd om de kosten van de classes te betalen. De acta van de Classis Nijmegen vermelden echter tussen 1606 en 1611 regelmatig een verzoek om betaling van de onkosten aan Gedeputeerde Staten,

terwijl Tiel/Bommel jaarlijks vanaf 1609 t/m 1612 de lege kas ter sprake brengt. In 1612 werd er uiteindelijk een regeling getroffen door de landdag (het 'provinciale parlement'), maar tot en met het jaar 1620 vermelden de notulen nog regelmatig problemen met de uitbetaling. Het kwam er op neer, dat de predikanten zelf voor een deel van de classicale onkosten opdraaiden. Daartegenover stond echter, dat de classes de overheid ook aanspraken voor het oplossen van kerkelijke problemen. Een voorbeeld: op verzoek van Ds. Mersman uit Deil besloot de Classis Bommel in 1614 de Ambtman (de 'districtscommissaris') te bevelen om het rooms-katholieke 'altaer tot Ensspijck te doen ruïneren'. Daarnaast werd de Ambtman en zijn ondergeschikten opgedragen om niet langer op zondag te werken en ook de kerkelijke bededagen te respecteren. De regelmatige herhaling van deze opdrachten aan de Ambtman in de classicale notulen geven wellicht een aanwijzing hoe de Ambtman er persoonlijk over dacht. Gelderland werd opgedeeld in zes classes: Neder-Veluwe (Harderwijk), Over-Veluwe (Arnhem), Zutphen, Nijmegen, Tiel en Bommel. Aan het eind van de 16e eeuw was het westelijk deel van het Rivierengebied nog deels in Spaanse handen. Tijdelijk werd dit gebied daarom nog ondergebracht bij de classis Dordrecht (1572-78) en later bij de classis Gorinchem (1578-1602). Pas in 1606 werd de classis Tiel/Bommel gevormd en in 1614 werd Bommel een zelfstandige classis. De splitsing van de classis Tiel/Bommel had op dat moment overigens een kerkpolitieke achtergrond, namelijk in de remonstrantse en contra-remonstrantse twisten. In Gelderland waren er voor 1614 twee classes op de hand van de remonstranten en drie op de hand van de contraremonstranten. Door splitsing van de (remonstrantse) classis Tiel/Bommel zouden er uit deze classes extra remonstrantse afgevaardigden naar de provinciale synode gestuurd kunnen worden, wat hen aan een meerderheid zou kunnen helpen. Veel heeft dit echter niet uitgehaald: In Tiel ontstond een scheuring, waardoor de classis uiteenviel in een remonstrants en een contra-remonstrants deel. Het contra-remonstrantse deel wist erkenning te krijgen als de 'echte' classis Tiel, en hun remonstrantse confraters stonden met lege handen.

Dordtse Kerkorde

In 1618-19 werd de Synode van Dordrecht gehouden. Op die synode werden de remonstrantse en contra remonstrantse twisten beslecht, in het voordeel van de laatste. Maar belangrijker voor dit verhaal, er werd in Dordt ook een kerkorde (Dordtse Kerkorde, DKO) opgesteld die twee eeuwen lang het kerkelijke leven reguleerde, en die ook daarna nog de nodige invloed hield. De DKO legde de basis voor het kerk-zijn in de plaatselijke gemeente. De gemeenteleden kozen een kerkenraad. Vanuit de kerkenraad werden afgevaardigden voor de classis benoemd. Elke gemeente was vertegenwoordigd in de classis. De classis benoemde afgevaardigden voor de provinciale synode, en die op zijn beurt weer voor de landelijke synode. De DKO schreef als taken van de classis onder meer voor het ondersteunen van de gemeenten bij het beroepingswerk, goedkeuring (approbatie) van een aangenomen beroep, goedkeuring van het vertrek van predikanten naar een andere gemeente, het examineren van aankomende predikanten, financieel

toezicht op de gemeenten en visitatie. Verschillende van deze taken horen ook nu nog bij de classis.

Het Reglement

De DKO bleef in functie tot 1816, toen koning Willem I een nieuw Reglement voor de kerk invoerde. Dit vormde echter een groot contrast met de DKO. Het Reglement bevatte geen belijdende artikelen meer. Ook het bestuursmodel ging op zijn kop: de Hervormde Kerk, zoals de protestantse kerk inmiddels heette, werd vanaf 1816 niet meer van onderaf bestuurd, maar van bovenaf door de synode. De koning zelf had grote invloed op het beleid van de synode. De predikanten kregen de opdracht om “de godsdienstige kennis te vergroten, de christelijke zeden te bevorderen, de orde en eendracht te bewaren en de liefde voor vorstenhuis en vaderland aan te kweken.” De mindere vergaderingen, d.i. de provinciale synode, de classis en de kerkenraad, kregen in het Reglement van 1816 het bevel om de synode te gehoorzamen (art. 6). Eén ding werd in ieder geval wel goed geregeld in 1816: de predikanten kregen een behoorlijk traktement met daarbij de zekerheid dat dit ook uitbetaald werd. In de 17e eeuw mankeerde er nogal eens wat aan de uitbetalingen, en tot aan 1816 was het traktement vaak schraal. De onvrede in het land over het knellende Reglement was groot. Een tweede pijnpunt, naast het centralistische bestuursmodel, was dat de binding aan de belijdenisgeschriften losgelaten werd: aankomende predikanten hoefden zich niet langer te committeren aan de Heidelbergse Catechismus, de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Dordtse Leerregels.

Gereformeerde Kerken in Nederland

De onvrede over de Reglementenbundel, zoals het Reglement denigrerend genoemd werd, leidde in 1834 tot de Afscheiding. De Afscheiding en andere in de loop van de 19e eeuw volgende kerkscheuringen leidden in 1886 tot de Doleantie o.l.v. ds. Abraham Kuyper, waaruit in 1892 het kerkgenootschap van de Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) ontstond. Bijzonder aan de GKN was de nadruk die gelegd werd op de autonomie van de plaatselijke kerk. De plaatselijke kerk werd niet gezien als een onderdeel van het landelijke verband, maar als zelfstandige kerk van Christus. Dit kwam ook tot uiting in de zienswijze op de meerdere vergaderingen. Zo werd de classis niet als een permanent orgaan beschouwd, maar alleen als een bijeenkomst van ambtsdragers. Zodra de vergadering voorbij was hield de classis op te bestaan, tot aan de volgende vergadering. Niettemin waren de Gereformeerde classes volwassen organen met als taken onder meer de financiële ondersteuning van pensioenuitkeringen theologiestudenten, aan emeritus-predikanten en predikantsweduwen en -wezen, leden afvaardigen naar de provinciale synode en het ondersteunen van gemeenten die financieel krap zaten.

Nederlandse Hervormde Kerk

Ook in Hervormde kringen was men niet gelukkig met het Reglement van 1816. Al in 1843 werd een belangrijke wijziging aangebracht, namelijk dat de koning afzag van zijn recht om het Reglement aan te passen. Dat recht kwam nu toe aan de synode zelf. Op zijn beurt was de synode verplicht om bij voorgenomen wijzigingen de provinciale synodes te raadplegen, een procedure die we nu kennen onder de naam consideratie. Reeds in 1848 werd in een ontwerpkerkorde overwogen om het bestuursmodel weer in lijn te brengen met de DKO, dus met de plaatselijke kerkenraad als basis. Het duurde echter nog tot de kerkordeherziening van 1951 voordat dit idee werkelijkheid werd. De Hervormde kerkorde van 1951 werd weer een belijdende kerkorde. Deze was onderverdeeld in artikelen met een Romeinse nummering (I, II, III etc.), waarin de belijdenis van de kerk verwoord werd, en de ordinantiën, de artikelen over de praktische vormgeving van het kerk-zijn. Nieuw met betrekking tot de classis en de synodes was dat er nu ook ouderlingen-kerkvoogd en diakenen afgevaardigd konden worden. In deze kerkorde wordt geen expliciete rangorde van kerkenraad, classis, provinciale en landelijke synode genoemd. Maar de volgorde van behandeling in de kerkorde, met de plaatselijke kerkenraad als eerste, laat wel zien waar men het zwaartepunt van het kerkbestuur wilde leggen. De classis werd vanaf 1951 ook verplicht om een Breed Moderamen in te stellen, naast het gewone moderamen dat de vergader-technische zaken regelde. Het Breed Moderamen moest in de periodes tussen de classicale vergaderingen de lopende zaken regelen.

Zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente

In de GKN was de aversie tegen een kerkelijke hiërarchie groot. Dit kwam onder meer tot uiting doordat men lang vasthield aan het principe uit de DKO dat de preses en de scriba van de classis per vergadering gekozen werden. Een vaste preses en een vaste scriba zouden te veel invloed naar zich toe kunnen trekken. Niettemin werd in de loop van de tijd de radicale visie op de zelfstandigheid van de gemeenten gematigd. Een voorbeeld was dat een rapport van de Provinciale Synode van Assen uit 1926 m.b.t. een leergeschild (de zgn. 'kwestie Van Leeuwen') verplicht behandeld moest worden door de kerkenraden. Toen de kerkenraad van Harkema-Opeinde dit weigerde werd hij daarvoor gekapitteld door de classis. Een ander voorbeeld dateert uit 1952, waar in een nieuwe druk van een gezaghebbende kerkordeverklaring een passage weggelaten werd die de autonomie van de kerkenraad benadrukte. Evenwel bleef men er binnen de GKN op gespitst om het subsidiariteitsbeginsel te handhaven, d.i. dat alles wat in een plaatselijke kerkenraad afgehandeld kan worden niet thuishoort in de classicale vergadering of op de synode. Een laatste bijzonderheid over de Gereformeerde classes: diakenen konden vanaf 1959 afgevaardigd worden.

Protestantse Kerk in Nederland

De volgende ontwikkeling was het Samen Op Weg proces, dat in 2004 leidde tot de vorming van de Protestantse Kerk in Nederland, door fusie van de Evangelisch-Lutherse

Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Nederlandse Hervormde Kerk. In het voortraject waren de grenzen en de werkwijze van de classes al met elkaar in lijn gebracht. Afgezien van de emoties waarmee de samenvoeging gepaard ging, ging de overgang naar gefedereerde classes betrekkelijk geruisloos. Een veel grotere impact op het classicale werk had de samenvoeging van de 75 kleine classes in 2017 naar 11 grote classes. In de grote classes hebben niet meer alle plaatselijke kerken een vertegenwoordiger. Het ideaal is dat de verschillende gemeenten bij toerbeurt een predikant, diaken of ouderling afvaardigen. Met de schaalvergroting van de classes deed ook classispredikant zijn of haar intrede. De classispredikant heeft de taak om geestelijk leiding te geven aan de gemeenten. Verder zijn veel taken van de classis hetzelfde gebleven als in de tijden hiervoor, zoals bijvoorbeeld de rol bij het beroepingswerk en de visitatie. Eén ding is veranderd: het toetsen van aankomende predikanten behoort niet meer tot het takenpakket. Maar daar is wel iets vergelijkbaars voor in de plaats gekomen: kerkelijk werkers kunnen een preekconsent aanvragen. Bij die aanvraag hoort een uitgeschreven preek. De classis mag daar niet over beslissen; wel krijgt het breed moderamen de aanvraag onder ogen en kan daar zo nodig wat van vinden. En wanneer de Commissie Preekconsenten zijn goedkeuring gegeven heeft, wordt de kerkelijk werker uitgenodigd in de classisvergadering om de belofte af te leggen die bij het consent hoort.

Lang leve de classis!

Tenslotte nog één keer terug naar de Dordtse Kerkorde. Eén van de voorschriften luidde dat de classis "... aan het einde van haar bijeenkomsten censuur hield over degenen die iets strafwaardigs in de bijeenkomsten hadden gedaan of de vermaningen van de kerkenraad hadden versmaad." Dat zou in deze tijd echt niet meer kunnen. Maar denk eens even met me mee, is er nou echt zo veel veranderd? Nog steeds zijn er mensen die – helaas binnen de kerk – een scheve schaats rijden. Op de classicale vergadering zullen we over hen geen censuur houden, maar we hebben daar tegenwoordig wel de VOG voor. Zo veranderen de dingen in de loop van de tijd – maar in feite is er niets nieuws onder de zon. Lang leve de classis!